

It is shown in Danilenko works that characters are experiencing mystical states, altered states of consciousness. In such conditions the characters are not able to adequately orient in the surrounding space, perceive reality as it is, they have violated concentration and thinking processes. Due to the following conditions premonition of death, followed by loss of the ability of a person to a real understanding of the events, abstracting from them, the experience of neighboring states of consciousness.

Investigated that before understanding death as a part of human existence and its peaceful perception the characters are experiencing panic, but eventually realizing the inevitability of the end, they put up with the end. In this case writer's understanding of a death is realized as a transition to another state of human existence, not the end of life.

Defined that irrational in prose are mystical images too, usually crucial, the appearance of such characters provoke radical change in the lives of the characters that usually ends with a death.

Found out the concept law by Danilenko about the fate as a destiny of man, who learns about it through dreams or sorcerers, and the modern research as a kind of life model which varies depending on the person works. It was originally implemented in the subconscious, and then expressed outside.

We found the mystical image of the novel "Love in the Baroque style " as a brick of a building by architect Vladislav Gorodetsky – House with Chimeras, which is the main architectural masterpiece of Kyiv. Decorations at the building become narrators of love story of a young talented architect and mystic female-death.

In the novel "Love in the Baroque style" is defined Kyiv as a mystical city with many mysterious places and stories.

Mystical characters are found in the book: black monk on the Paton's bridge, death in a red hat, Baal-Zebub, Master, Yavdokha Ropukha, Gritsko Kukibka, ghost Shlomo Eisenberg , a ball as a Babasik's husband ealier, and others.

It was found that feelings are mystical in Danilenko works. Pleasure, excessive passions, confusion in feelings are the main motives of the characters. This is a pathological love which impacts destructive on the lives of the characters, the relationships are odd, often hard to understand.

Key words: dream, intuition, insight, irrational, rational, psychological defense, altered states of consciousness.

УДК 821.161.2

Ольга ПУНІНА
к. філол. н., доцент,
Донецький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

Виявлення засадничих рис творчості письменника-експресіоніста, гідного представника української посттоталітарної літератури Олесь Уляненко з

позицій психології та філософії творчої діяльності – змістовий ключ статті. Аналіз здійснено на основі літературно-побутових матеріалів: інтерв'ю з письменником, спогадів. Психолого-філософським підґрунтям художнього письма автора визначаються віра й любов до Бога.

Ключові слова: психологія творчості, філософія творчості, художній твір як звільнення, експресіонізм.

Творити – ось велике звільнення від страждань і засіб полегшити життя.
Та щоб бути творцем, треба зазнати страждань та істотних змін.

Фрідріх Ніцше

У розмові з журналістом Альоною Соколинською Олесь Ульяненко зізнається, що чітко характеризує його як людину з творчою складовою, активне розгортання діяльності якої призводить до фатальних наслідків – нищення внутрішньої цілісності: «Взагалі моє життя весь час змінюється, щороку відбувається щось нове – я вже й не дивуюся такій течії дурнуватій.

[...] В мене божевільний спосіб життя, його необхідно якось змінити, але я не знаю, як. І все більше відчуваю, що це вже починає мене руйнувати» [1, с. 193].

Можна припустити, що Ульяненко наприкінці життя (інтерв'ю датовано 12 травня 2009 року), як і більшість талановитих особистостей, відчуває на собі один із процесів, характерних, на думку італійського лікаря-психіатра Чезаре Ломброзо, для обраних натур (геніальних), – письменник ілюструє в дії закон динамізму й рівноваги, «за яким за надмірною витратою чи розвитком сили з'являється надмірний підупад тієї ж сили» [2, с. 22]. У випадку з Олесем Ульяненком дієвість такого закону цілком реальна, варто лише пригадати кількість написаних романів за останні роки життя (від 2005 року – «Квіти Содому», «Ангели помсти», «Серафима», «Там, де Південь», «Жінка його мрії», «Софія», «Перли і свині», «Пророк»), що не могло не позначитися на його фізичному й душевному станах.

У праці Ломброзо «Геніальність і божевілля» стверджується: «Меланхолія, нудьга, сором'язливість, егоїзм – ось жорстока розплата за високий розумовий хист, який вони (генії. – О. П.) витрачають [...]» [2, с. 23]. Для Олеся Ульяненка розплатою за дар, про який він неодноразово казав інтерв'юерам (приміром, у бесіді 1994 року з

Михайлом Бринихом зізнається: «Тобі подарована можливість осмислювати і відтворювати, – якщо не використаєш цю даність – тебе розірве на шматки. А надихає, стимулює це кволе саме по собі письменницьке тривання лише віра; якщо її забракне – то поступ обірветься, мотузка лусне і падатимеш, поки не вмреш» [3, с. 13–14]), стала невитравна самотність, якщо вслід за Станіславом Цетляком¹: «Я – самотній вовк. Порода у мене така. Краще лапу собі відкушу, ніж на мотузці мене триматимуть» [4, с. 193].

Зрештою, саме бажання і вміння писати розцінюється письменником уже певною розплатою – мукою. Так, у розмові з Олегом Солов'єм й Анною Білою в 2000 році на Ірпінському семінарі творчої молоді Ульяненко коментує питання, пов'язані з творчою майстернею:

О.С.: З приводу власне творчості. Як це відбувається? Чи може жити Ульяненко без своїх романів?

О.У.: Ні, не можу. Щось мене мучить... Заставляє писати. І не знаю... не знаю, що з цього вийде.

[...]

О.С.: Література тебе вбиває?

О.У.: Вона мене гробить. Кайфу від самого писання ніколи не відчував. Це дар Господній... (Павза). Він мене мучить, Бог. А може, я помиляюсь...» [5, с. 6].

А в інтерв'ю з Соколинською щодо акту письма письменник зазначає: «Це дуже дивне відчуття – начебто треба позбутися чогось, щоб не мучитися. Це вже як хвороба. Раніше я писав щодня. А тепер давно не писав – коли почався конфлікт із цією книгою («Жінка його мрії». – *О. П.*), то мені і комп'ютер, і книги спротивилися. І зараз є відчуття, що мене мутить, скручує. Я почуваюся нормально, тільки коли пишу» [1, с. 193]. Отже, творчість передовсім розуміється Олесем Ульяненком як такий спосіб буття людини в світі, коли наявний чуттєвий контакт із так званою вищою силою: «Мене в моїх текстах немає, матеріал пропускається через мене, але трансформується в художній твір через вищі сили» [3, с. 12]. Цей контакт реалізовано через бажання позбутися того, що нищить («розриває»): «Я поміркований у радості й прагну золотої середини у власному світовідчутті, аби не шкодувати за втраченим. [...] Мій

---

¹ «Одинокість» – назва збірки новел донецького прозаїка середини 1960-х років Станіслава Цетляка (1937 – 1993).

допінг – бажання позбутися того, що сидить у голові й мучить мене, крутить ночами, не дає спати, спонукає до постійної роботи» [6, с. 41], аби звільнитися. До речі, у праці 1917 року Казимира Едшміда «Експресіонізм у поезії» стверджується, що до творчості авторів-експресіоністів спонукає саме Бог [7, с. 316].

У контексті цього Ульяненко суголосний із думкою французького романіста Андре Моруа, який був певен того, що художній твір для автора є насамперед звільненням – *délivrance*: «Художник – людина, що впродовж свого життя примножила почуття, яким не знайшла ужитку у справах своїх. Ці почуття душать її, переповнюють її душу до межі; і саме тоді, коли вона відчує необхідність звільнитися від них, твір виходить із неї майже зі спонтанною силою» [8, с. 188]. Творчість як звільнення розуміє і російський філософ Ніколай Бердяєв: «Творчий акт завжди є звільнення і подолання. У ньому є переживання сили. Виявлення свого творчого акту не є криком болю, пасивного страждання, не є ліричним виливом. Жах, біль, розслабленість, погибель мають бути переможені творчістю. Творчість по суті є виходом, кінцем, перемогою» [9, с. 17–18]. У психології художньої творчості таке явище зараховують до вирівнювання (катарсису). «Письменник, – стверджує літературознавець Роман Піхманець, – завдяки його літературно-художнім здібностям не просто “врівноважує” власну нервово-психічну конституцію з предметами і явищами дійсного світу в конкретно-чуттєвих символах, – він об’єктивує їх у словесному матеріалі, тому вони й отримують самостійне чуттєве існування» [10, с. 100].

Божественна сутність письма, про яку твердить письменник – «Вкрай не люблю писати. Але мушу змушувати себе, бо треба. Бо щось приходить і бере тебе, гудить у голові, і ти просто маєш це писати. Це Бог. Все на Ньому побудовано. Як живу? Тяжко живу... Мене називають класиком. Свого часу дали Малу Шевченківську премію. Мої твори вивчають у школах і ПТУ... А тепер ось заборонили і назвали порнографом [...]» [4, с. 195] (курсив мій. – О. П.), – із позиції специфіки художньо-творчого процесу насправді виявляється трансуб’єктивним станом (натхненням), ознаками якого є «надрозумовість», мимовільність, несподіваний характер, можливість яких «передбачена самою особливістю психічної структури творчої особистості, як своєрідний вияв сутнісних сил автора» [10, с. 112]. Трансуб’єктивний стан передбачає витіснення

суб'єктивних чуттєвих ставлень до навколишнього: «...Могутні пориви внутрішньої енергії “виношеної” установки митця притлумлюють його буденні інтереси та переживання, він стає над ними і ніби зрікається їх» [10, с. 112]. Не відбувається так званого «божественного осяяння», яке у багатьох випадках виявляється письменницьким аргументом для пояснення творчих здібностей, а наявна на перших стадіях (інкубація; «напружене мислення») творчості повна відчуженість автора від буденного, включно з власними потребами, коли митець не контролює себе [11, с. 73].

Втім, подібним – божественним – трактуванням творчолітературних можливостей Ульяненко не обмежується. Неодноразово він висловлюється щодо власних здібностей модифікувати дійсність у художню реальність за рахунок безпосередньої праці: «Останнім часом літератора сприймаю як ремісника, а вже потім долучаю до цього пафосні ноти: про велич духу, таланту і всіляку абищицю [...]» [12, с. 149]. Це свідчить на користь того, що Олесь Ульяненко свідомий: робота над художнім твором передбачає певну теоретикотехнічну підготовку. Можна стверджувати, що, позиціонуючи себе водночас як письменника, якого супроводжує мука, тобто дар Божий (творчість розуміється як еманация божества), і письменника-ремісника (творчість як майстерність), Ульяненко наближається до німецьких класиків, «для яких все геніальне має надприродне походження і які з досвіду знають, як загальна ідея, провідна думка, виявляються неочікувано зі сфери несвідомого, незмінно переконані в необхідності піддавати аморфну масу образів уважному розбору з урахуванням вимог літературної форми, стилю і закону правди» [8, с. 386]. Саме творчість німецьких митців XVIII століття М. Арнаудов вважає прикладом повноцінного й об'єктивного методу роботи, що веде до появи ідеальних творів мистецтва.

Щодо специфіки творчого акту Олеся Ульяненка з позиції *як*, слід відзначити, беручи до уваги авторські зауваги під час інтерв'ю, що він належить до того типу письменників, які невибагливі у процесі письма (йдеться як про конкретно-побутові умови, так і стимуляцію). Варто навести показову розмову з журналістом і письменницею Надією Степулою 2004 року:

«Надія Степула

[...] Що таке у Вашій уяві і Вашому розумінні інтим письменницької праці?

Олесь Ульяненко

Для мене, власне, його не існує. Я можу писати де завгодно і як завгодно.

Надія Степула

Це залежить від натхнення чи від місця, де ви перебуваєте в даний момент? Як Вам писалися Ваші твори?

Олесь Ульяненко

По-різному. Найтяжче мені писалось, напевно, “Вогняне око” і “Сталінка”, тому що це була така потогонна система.

Надія Степула

Що Вам заважало?

Олесь Ульяненко

Ти працюєш, працюєш, а потім чогось не вистачає. Не вистачає якихось грошей, не вистачає чогось банального, що має бути в житті. Мені просто аби де впасти, де була б друкарська машинка чи комп’ютер, або зошит якийсь такий загальний. Люблю я писати здебільшого в гресбухах. Я не люблю білого паперу. Він мене чогось дратує.

Надія Степула

А що сприяє тому, щоб Ви писали? Чи Ви любите слухати музику, коли пишете, чи пити, чи цигарки палите? Вам заважає чи допомагає, якщо хтось поряд?

Олесь Ульяненко

Власне, люди мені не заважають.

Надія Степула

Трошки конкретніше, пане Ульяненко. Що сприяє тому, як виникає, скажімо, задум? Як у Вас з’явився задум “Сталінки”?

Олесь Ульяненко

Це були такі безпритульні роки, коли доводилося жити на вокзалах, якісь нічліжки знімати, якісь кутки, а то й того навіть не було. І воно якимось крутилося... Помалу я писав до зошита коротенькі оповіданнячка чи замітки. А потім несподівано сів і написав. Якимось з одного рядка пішло... пішло...» [13, с. 178–180].

Думка про те, що художні твори пишуться раптово, неодноразово повторюватиметься Ульяненком в інтерв’ю. Так, на питання Марини Бондаренко про те, чи швидко автор пише, Олесь Ульяненко відповідає: «Власне, воно якимось виникає, ходиш, нудишся світом, потім – бац! Взагалі я дуже швидко пишу» [14, с. 141]. У спогаді Барбари Редінг зафіксовано одну з особливостей авторської манери в роботі: «Ми рухаємося в напрямку селища Сєверного, на

вулицю Чуваську 19². Я дозволяю собі більшого і питаю, чи пише наразі Олесь нову прозу. Так, пише, це буде роман “Софія”. А за цим не боїться розкритися, говорячи, що *свою прозу він створює напливами, часто не пам’ятаючи ані імен героїв, ані попередніх подій, в які їх посвятив*, що, врешті-решт, не головне» [15, с. 5] (курсив мій. – О. П.). А в розмові 2009 року зі Світланою Корженко письменник коментує появу сюжетів у такий спосіб: «Сюжети під час роботи з’являються. Коли сідаю за комп’ютер, у голові гудить текст, лише встигай записувати. У мене часто від цього голова болить. Кажуть, це означає, що в мене шаманські здібності» [16, с. 197].

Водночас творча активність Олеся Ульяненка, його вміння продуктивно працювати співіснують із руйнівними силами – втома, депресія. Характерним є пояснення на питання журналістки Жанни Куяви:

«– П’ятнадцятирічним ви пішли з дому в самотійне життя. Знаю й те, що майже не розповідаєте журналістам чогось біографічного. То скажіть бодай, чим відрізняється чоловік, який допіру переді мною, від підлітка, який вирушив у світи? Окрім того, що подорослішав.

– Насправді майже нічим, хіба втомою. Якось навіть зауважив, що й почерк мій не змінився. Гадаю, те, що закладено в мені Богом, потроху реалізується. Хоча, скажу відверто, наразі я реалізував себе відсотків на п’ятнадцять, не більше. А щодо досвіду, то його має хтось передавати, а для цього мають бути умови, яких у нашій країні немає» [17, с. 171].

Але у його випадку подібна симптоматика – фрустрація (депресивний стан) – один із каталізаторів творчої активності, що в цілому не виняток для багатьох творчих практик (див.: [10, с. 98]). Зрештою, зв’язок із різноманітними фізичними негараздами такого плану в Ульяненка виявляє ще одні здібності – до відчуття чужої смерті та видінь. Читаємо: «Коли Ігор Римарук помирав, взагалі пиздець! До мене метелик такий гарний залетів – і свічка горить. Він в одну мить – на цю свічку. Я йому: “Дурненький, лети, лети!” І Римарук помирає. Теж – 57 років мужику. Але він бухав по-чорному...» [18, с. 261].

Беручи до уваги вектор «письменник і психологія його творчості» варто звернути увагу й на аспект сприйняття автором

---

² Адреса, за якою жила в Донецьку родина Василя Стуса.

власних художніх творів та бачення ним письменницької мети і функцій. Попри скептичне ставлення Олеся Ульяненка до подібної тематики (наприклад, у бесіді з Михайлом Бринихом зізнається: «Не люблю говорити про свої тексти, а розмірковувати про творчість колег не люблю тим паче. Вони можуть мені подобатися чи ні» [19, с. 30]), все ж можна визначити окремі координати його сприйняття і бачення.

В інтерв'ю 1998 року для газети «День» Олесь Ульяненко висловлює думку, немов література має бути передовсім цікавим читивом і саме над ним сам автор прагне працювати. «Настане час, – продовжує він, – писатиму легкі речі. Всі романи, які я написав, мені не подобаються з огляду на їхнє сприйняття – я завдаю болю деяким ”піпеточним” інтелігентам» [6, с. 43]. Ульяненко має на увазі теперішнього читача, свідомість якого не дозволяє йому повноцінно осмислити *больове* утруднене письмо автора, він потребує в спрощеному тексті скриптора. Втім, установка Олеся Ульяненка на легкі речі бачиться дещо неправдоподібною, це – своєрідна гра творця, недаремно читача він іронічно називає «”піпеточними” інтелігентами» (зрештою, цікаве читиво не обов'язково синонім до легкої речі). Це гра й водночас загравання, за допомогою яких письменник формулює авторську позицію – література має творитися з болю.

В есеї 2010 року «Ода Солов'ю» Олесь Ульяненко більш чітко визначає письменницьку функцію – автор (творець) мусить стояти на позиціях воїна: «Відверто кажучи, мене останнім часом не цікавить література. Багато нині її розвелосся. Принаймні я не можу дивитися на ці “тексти”. У всьому цьому кублиці я хочу бачити автора, творця. Його шлях самурая чи шлях воїна. Його шляхетність поперіч темному сонцю нашої Батьківщини» [20]. До того ж, він міркує над ключової рисою такого автора-самурая – самодостатністю: «Самодостатність – слово це піднімається на сміх. І як його не глушити героям, що гуляють над прірвою, присмоктавшись до горлечка пляшки, до губів п'яної коханки, бо ніхто так не розуміє життя, як ті, що його втратили. Це твої (Олега Солов'я. – *О. П.*) і мої герої, а не пафосні ідіоти з начинених салом “текстів”, задоволені і злі у власній безпомочі, хоча знають всі ходи і виходи. Вони вивчили слова “презерватив”, “гандон” і ще щось так. І стали позитивними

осучасненими людьми разом з моїми шолудивими собаками і твоїми “блукаючими зірками”³» [20].

Вдається Олесь Ульяненко і до виголошення власної письменницької позиції (мети). З позиції психології творчості кожний письменник – художній тип із реактивністю сенсорних зон нервової системи [21, с. 67] (його характеризують гостра вразливість, надмірна емоційність, цілісність сприйняття й активність) – свідомо визначає мету своєї творчості [21, с. 82]. Усвідомлення Ульяненком того, що «людина від природи зла. Вона є творцем зла, і носієм зла як певного роду бацили чи мікроба. І з кожним роком людина стає все прикрішою і злішою. Вона стає все менш покійною законам вищих сил, а чинить на власний розсуд» [22, с. 50], а в Україні «за п'ять років виросло ціле покоління патологічних убивць і повій» [19, с. 31] веде до переконання в необхідності писати, аби показати, як не треба робити: «Я показую, як не треба робити. Треба збільшити ці речі, щоб це стало видно. Я тут замість окулярів» [23, с. 201]. Цим проілюстровано в дії один із механізмів творчості: «...Процес творчості відбудеться лише тоді, коли об'єднаються два процеси: побачена й усвідомлена проблема спричинить у людини потребу її вирішити чи змінити» [24]. Але одним побаченим творчі рухи не активізуються, тут підключається і внутрішнє митця, адже, на думку Бердяєва, творчість «існує лише за тієї умови, якщо не все виходить ззовні, якщо зсередини щось привноситься: якщо подавити те, що виходить із внутрішньої свободи, то творчість щезне.

[...] існує зв'язок індивідуального творця з внутрішнім духовним середовищем, в якому він думає і в якому творить» [25, с. 278]. Можна стверджувати, що Олесь Ульяненко має певну установку на створення художніх творів.

Установка на створення художніх творів, що стала психічною властивістю особистості [21, с. 91], – ключовий компонент письменницької спрямованості, на рівні якої легко встановити взаємозв'язок психології творчості з філософією творчої діяльності. Письменницька спрямованість – психічне утворення, формальний бік якого складає установка на письменницьку працю, прагнення виражати ставлення до дійсності, змістовий – загострений інтерес до окремих аспектів дійсності, напрям авторської думки та світогляд [21,

---

³ Олесь Ульяненко апелює до повісті «Танцююча зірка» з книги «Ельза» (Харків, 2010) Олега Солов'я.

с. 65–66]. Світогляд – та координата, в якій перехрещуються психологія художньої творчості з філософією духовно-творчої діяльності. Світогляд, на думку Ольги Никифорової, є базою для художньої спрямованості, формування якої «відбувається свідомо, коли письменник чи художник усвідомлює свою потребу в художній творчості та приймає її» [21, с. 93].

Як суб'єкт духовно-творчої діяльності Олесь Ульяненко береться за визначення власної світоглядної основи, де центральною проблемою завжди виступає ставлення людини до світу [26, с. 10]. В інтерв'ю з Михайлом Бринихом для журналу «ШО» у 2006 році на питання про те, як похмуро пише, письменник переконує: «А розумієш, це з якого боку дивитися. *Похмуро... Очі у мене так поставлені. Я такий світ бачу, і здебільшого мої прогнози справджуються.* Ти там колись написав, що у мене немає послідовників. Да, послідовників у мене нема, зате епігонів – починаючи від Мушкетика і закінчуючи Жаданом... Всі на цих темах, які я повідкривав у своїх романах, гуляють. І ще: *усі мої романи базуються на релігійному підґрунті, наше життя конкретно затиснуте у десять заповідей. І там не переступиш.* Ясно, що це читати важко» [27, с. 91–92] (курсив мій. – О. П.). На зауваження журналіста Яни Дубинянської в бесіді 2007 року для «Дзеркала тижня» про депресивне світосприйняття Ульяненко реагує висловлюванням про свою об'єктивність: «Я взагалі дуже об'єктивна людина, і я бачу світ таким, який він є, людей такими, якими вони є. В мене, напевно, жанр такий... У нас майже немає серйозної літератури, натомість дуже багато попси, стьобалова. Постібатися, приміром, як тринадцятирічна дівчинка ширяється, – це в них не чорнуха. Я з іншого боку дивлюся на такі речі. Що тринадцятилітній дівчинці ширяться, мабуть, нехорошо. І коли про це пишеш, воно сприймається як чорнуха. Людина що хоче бачити? Виправдання своїх вчинків чи злочинів. Людина ніколи не хотіла відповідати за щось» [28, с. 127] (курсив мій. – О. П.). У розмові з Оксаною Зьобро 2009 року він коментує так звану «чорнушність» своєї прози в такий спосіб: «Хтось придумав, що я пишу “чорнуху”, і пішла ця інформація Києвом гуляти. А я просто описую життя таким, як воно є. Усі речі, про які пишу, бачив. Виконую роль художника, щось підретушовую, щось підкреслюю. Давайте Нестора-літописця назвемо “чорнушником”: він не менші за мене страхіття описував... Мені кажуть, що я від того бруду

“кайфую”, а я навпаки – від нього очищаю. Створюю каркас. Я – містичний письменник. Мої тексти як удари в шаманський бубен. Вони затягують. Іонеску висунув таку тезу: *щоб показати жах, треба показати його втричі більшим, щоб люди відчули – це страшно. У моїх творах не чорнуха, а картинка сучасності*. Молодь зараз сідає на стакан, на голку, процвітає малолітня проституція... Які зараз розваги у селі: випивка і бійка? Люди цікавляться тільки салом, ковбасою і власним шлунком. Про це і пишу. Але Україна тримається на плаву і впливе. Вірю, її любить Бог» [4, с. 192–193] (курсив мій. – О. П.). Ці відповіді дають можливість сформулювати ряд засад (виділено курсивом у тексті) авторського світогляду, які, відповідно, втілюються в процесі створення «нової реальності» (за Юрієм Липою [29, с. 22]). Йдеться про оцінку явищ дійсності з позиції добро / зло, об’єктивістську настанову на показ-очищення і, найголовніше, письменницьку релігійність / містичність⁴.

Ульяненкова релігійність специфічна в тому плані, що його Бог – надлюдська реальність – кількааспектний. Окрім Бога як творчого «диригента» (про що вже йшлося), письменник неодноразово коментує *свого Бога* в контексті християнства. Показовим є спогад Ігоря Островського: «Улян був здатний на неординарні вчинки. Якось осінньої ночі у 1999-му ми дерлися на п’ятий поверх журналістського гуртожитку на Єреванській по зовнішньому боку решіток, якими були обшиті балкони. Шукали відкриті двері з балкону в коридор, через які можна було потрапити у теплу середину, а вони виявилися аж на п’ятому. Звичайний вхід у гуртожиток вже був зачинений, суворий вахтер не пускав сторонніх. Ми були нетерплячі й зухвалі, бажання розганяли кров, серце бив гусарський драйв.

Був і зовсім інший Улян. Той, із яким тихо молилися у прохолодній пустоті костьолю Святого Олександра на Костьольній. Той, із яким заходили до його друзів-священиків у старовинну церкву Миколи Доброго на Покровській, що на Подолі. Той, із яким бували у Святого Юра у Львові. Той Улян забороняв іронізувати на теологічні теми, чітко дотримувався сакральних приписів і ритуалів. *У того Уляна була колосальна внутрішня потреба віри – він вірив, що не*

---

⁴ Поетичність своєї прози Олесь Ульяненко воліє називати медитацією, що є «містком між реальністю і потойбіччям, єдиним містком, що ним душа може пройти і – що найголовніше – повернутися. Містика як четвертий вимір буттєвості не може перебувати поза письменницьким досвідом» [3, с. 12–13].

один у цьому світі, щиро любив Бога і відчував взаємність. А як інакше?» [30, с. 4] (курсив мій. – О. П.).

Останні зауваги Островського про віру й щирю любов Олесья Ульяненка до Бога вписуються в контекст думок Бердяєва про те, що «любов до Бога – творчий стан духу, в ній є подолання всякого пригноблення, звільненість, позитивне розкриття духовної людини. [...] Любов до Бога – мета, вона вже позитивна. Любов до Бога – уже творче перевтілення людської природи. Але любов до Бога – також любов до духовної висоти, до божественного життя» [9, с. 642]. Любов до Бога як творчий стан духу Ульяненка можна кваліфікувати як невіддільність релігійної істини від екзистенції людини. І в цьому випадку письменник буде близьким до філософії екзистенціалізму, в якій релігійність – екзистенційна ознака людського буття, що «залежить від первоначала: “трансценденції”, яка відкривається в акті віри» [26, с. 423].

Такий Бог – християнський, якщо взяти до уваги міркування філософа Павла Флоренського, «рятує нас від нас, рятує наш внутрішній світ від хаосу, що причаївся в ньому» [26, с. 399–400]. Релігію богослов бачить як систему «таких дій і переживань, які забезпечують душі порятунок, рівновагу душевного життя» [26, с. 400]. Власне, ці ідеологічні засади є спільними для різних релігій. Проте Ульяненкові йдеться не лише про духовний порятунок Богом, а й фізичний. Характерним у контексті цього є діалог із Валентиною Клименко, якій автор зізнається: «Не знаю, *є відчуття, що тобі щось дано*. А якщо ти його похерячиш, то тебе так похерячить, що оте гламурне, розкішне життя тобі пеклом покажеться. Да, це дуже тяжко його таскати на собі. Я колись Єсеніна перечитував, думаю, блін, такий собі чоловічок, ну що в ньому особливого, а він такий дар таскав за собою. Відчував, що таскає, йому боляче було, тому він і співався в тій системі. Уже спрацьовує відчуття обов'язку. Це ми на публіку можемо грати пофігістів, а кожен нормальний письменник повинен мати відчуття обов'язку. Якщо ти його не маєш, то нічого путнього не зробиш...

Мені один священик сказав: ми не знаємо, чому ми на цій землі. Тільки після смерті ми у Бога дізнаємося, для чого ми тут. Може, мене отак ковбасило тільки для того, щоб я якусь бабу перевів через дорогу. Не хочеться дуже мусувати це – значить, дано так. *Бог вів мене, куди треба*. Я оце недавно так прикинув, що я пережив з того часу, як у 15 років пішов із дому і дійшов до Далекого Сходу, до

Владивостока, де я перебув і що я перебачив, мене ж вело просто сюди. *Могли б і вбить, і посадить, але ж Бог беріг.* Отаке от» [31, с. 112] (курсив мій. – О. П.).

У розмові з журналістом Соколинською на питання про випадки, що стали певним підтвердженням Бога для нього, він відповідає: «Був такий випадок. Так. Яюсь їхав я автобусом, було це в Криму в 90-ті роки. Ні з того, ні з сього автобус раптом зупинився – й ні з місця! Жодних полумок причому, просто завмер! Потім поїхав. А потім ми довідалися, що цього ж дня, після нас, на тому ж місці, сталася страшна аварія, загинули люди. Тоді я відчув, що Бог мене врятував» [1, с. 194].

В інтерв'ю не ухиляється Олесь Ульяненко і від відповідей на провокаційні питання, пов'язані з його вірою, письменник удається до пояснення, а часом і формулює власний погляд на ту чи іншу проблему. Так, на зауваження журналіста «Високого Замку» про важливість віри й Бога, апеляцій до якого в художній прозі, на думку Оксани Зьобро, менше, ніж у розмовах, Ульяненко реагує досить гостро: «Бог присутній у моїх творах, але так тонко, як повітря навколо нас. Ми його не бачимо, але відчуваємо кожною клітиною тіла. Читаючи, людина повинна виловлювати ті нитки, які ведуть її до Бога» [4, с. 194]. Розмовляючи з Михайлом Бринихом, він активно розгортає проблему, яку журналіст пропонує бачити як кризу християнства: «Криза християнства ніколи не настане, натомість триває криза людини. Кожна релігія завжди потрапляла в руки негідників. Однак світ склеєний за християнською схемою, і тільки-но ти про це забуваєш, як потрапляєш у багнюку. [...] Християнство – найуніверсальніша релігія, яка забороняє певні вчинки і, може, саме завдяки цьому існує. Не страх утримує людей від вбивства, а утробне, фізичне відчуття гріха – це вже є християнство» [6, с. 42–43].

Отже, Ульяненкова віра й любов до Бога – ключове філософське підґрунтя художнього письма, яке сам письменник укладає й в межі естетико-літературного явища стилю: «А мене, напевне, надихає життя, у мене вже так склалося: я хапаю картинку і пропускаю через якісь філософські, релігійні свої уподобання, але намагаюся робити так, щоб у тексті мене було якнайменше. Кожний шматок прози я завжди подаю з чотирьох точок зору. Це вже мій стиль, я його зробив» [31, с. 104]. Така орієнтація міцно єднає українського автора з німецькими експресіоністами початку ХХ століття, які, на думку

Казимира Едшміда, «шукають Бога, кожен залежно від власних сил і можливостей» [7, с. 314].

ЛІТЕРАТУРА

1. Соколинська А. «Жорстокий мораліст Олесь Ульяненко»; переклад із рос. Н. Степули / Альона Соколинська // У знятому на плівку дні: Олесь Ульяненко у спогадах / упоряд. Н. Степула. – К.: Укр. пріоритет, 2012. – С. 191–195.
2. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство / Чезаре Ломброзо; пер. с ит. Г. И. Тетюшиновой. – М.: Астрель, 2012. – 348 с.
3. Мандри духу з Олесем Ульяненком. На край ночі (Михайло Бриних, журнал «Україна», № 19/20, 1994 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 9–19.
4. Олесь Ульяненко: «Вкрай не люблю писати, але змушую себе...» (Оксана Зьобро, «Високий Замок», № 212 (4106), 19 листопада 2009 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 191–195.
5. Олесь Ульяненко: «Життя – це суцільна мука, але треба його любити...» («живе інтерв'ю» Олега Солов'я та Анни Білої з Олесем Ульяненком) // Кальміус. – 2000. – Ч. 3-4. – С. 3–8.
6. Олесь Ульяненко: «Наша еліта приречена зчиняти бурю в склянці горілки» (Розмову вів Михайло Бриних. «День», № 109, 12 червня, 1998 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 38–44.
7. Эдшмид К. Экспрессионизм в поэзии / Казимир Эдшмид // Называть вещи своими именами. Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX века / [сост. Л. Г. Андреев и др.]. – М.: Прогресс, 1986. – С. 300–316.
8. Арнаудов М. Психология литературного творчества; пер. с болг. Д. Д. Николаева / Михаил Арнаудов. – М.: Прогресс, 1970.
9. Бердяев Н. А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека / Николай Александрович Бердяев. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 668 с.
10. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості (теоретичні та методологічні аспекти) / Роман Володимирович Піхманець. – К.: Наук. думка, 1991. – 164 с.
11. Громов Е. С. Природа художественного творчества / Евгений Сергеевич Громов. – М.: Просвещение, 1986.
12. Ульяненко О. Пако-Покаль / Олесь Ульяненко // Сучасність. – 2001. – Ч. 2. – С. 149–150.
13. Степула Н. Сюжети: фрагменти програми Надії Степули на радіо «Свобода» / Надія Степула, Павло Вольвач // У знятому на плівку дні: Олесь Ульяненко у спогадах / упоряд. Н. Степула. – К.: Укр. пріоритет, 2012. – С. 173–180.

14. «Книга.УА» – перший національний (НТКУ) (Марина Бондаренко, 9 лютого 2008 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 132–145.
15. Редінг Барбара. Шосе в нікуди: спогад / Барбара Редінг. – Рукопис. – Донецьк, 2010. – 10 с.
16. Олесь Ульяненко: «Карпа – это вообще посмешище» (Светлана Корженко, «Газета по-українски», 12 ноября 2009 г.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 196–199.
17. Олесь Ульяненко: «Жінкам кажу: «Вродлива». Брехати навчився» (Жанна Куява, «Сім'я і дім», м. Луцьк, 16 жовтня 2008 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 170–174.
18. Ялта/2009 (Презентація книги «Там, где Юг» в Крымском гуманитарном университете. В беседе принимали участие Олесь Ульяненко, Евгения Чуприна, Наталья Добрынская и др.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 227–264.
19. Олесь Ульяненко: «Жрать нечего – пишу, жить негде – пишу» (Беседа Михаила Брыныха с Олесем Ульяненко. «Киевские Ведомости», 22 июля 1997 г.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 20–31.
20. Ульяненко О. Ода Солов'ю [Електронний ресурс] / О. Ульяненко // Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/4b558fe2e45b4/>
21. Никифорова О. И. Исследования по психологии художественного творчества / Ольга Ивановна Никифорова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1972.
22. Олесь Ульяненко: «Ми живемо в суцільній тіні...» (Розмова Володимира Цибулька з Олесем Ульяненком. «Політика і Культура», «Діалоги про вічне», 1-7 липня 1999.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 45–50.
23. Олесь Ульяненко: «Після «Сталінки» я зрозумів, що книжкою світ не зміниш» (Артем Захарченко, проект «Української правди»: чати на Форумі видавців у Львові, 13 вересня 2009 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 200–206.
24. Кононова Л. И. Творчество – как предмет исследования / Л. И. Кононова // Теория и методология творчества: итоги и перспективы: сб. материалов Международной конференции [Электронный ресурс]. – М., 2001. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-16500.html>
25. Бердяев Н. А. О свободе творчества // Истина и откровение / Н. А. Бердяев. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996.
26. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с.
27. Олесь Ульяненко: «В літературі найкраще, як Жадан, Андрухович чи Забужко, вигризи грант і на нього їздити, роздувати губи, що ти – крутий письменник» (Інтерв'ю Михайла Бриниха. Журнал «ШО», грудень, 2006 р.) //

Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 86–94.

28. Олесь Ульяненко: «Мені анафему виголосив Московський патріархат» (Яна Дубинянська, «Дзеркало тижня», № 3 (632), 27 січня – 2 лютого 2007 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 123–131.

29. Тарнашинська Л. «Боротьба с янголом» як з'ява «нової ясності». Юрій Липа і деякі аспекти психології творчості // Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології / Людмила Тарнашинська. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 534 с.

30. Островський І. Бук: спогад / Ігор Островський. – Рукопис. – 6 с.

31. Олесь Ульяненко: «Це ми на публіці граємо пофігістів, а кожен нормальний письменник повинен мати відчуття обов'язку» (Валентина Клименко, «Україна Молода», № 198, 26 жовтня 2006 р.) // Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон-Україна, 2011. – С. 102–113.

АННОТАЦІЯ

Пунина Ольга. Психологические и философские аспекты творчества Олесея Ульяненко.

Задача статьи – это выявление главных характеристик творчества писателя Олесея Ульяненко. Для Ульяненко, как и большинства гениальных людей, характерно испытывать на себе в действии психологические законы и процессы: закон динамизма (за упорной работой следует необъяснимое истощение), расплата за дарование (как правило, одиночество). Умение и желание писать рассматриваются самим писателем как мука. В беседах с журналистами О. Ульяненко формулирует и свою авторскую позицию. Вера и любовь к Богу – та философская основа художественных произведений О. Ульяненко, что формирует и его стиль: пропуская картинку жизни через философские и религиозные интересы, писатель подает текст с четырех точек зрения, обязательно при этом срабатывает моральный (христианский) подтекст. Это роднит автора с немецкими экспрессионистами, которые искали Бога в зависимости от своих сил.

Ключевые слова: психология творчества, философия творчества, художественное произведение как освобождение, экспрессионизм.

SUMMARY

Punina Olha. Psychological and philosophical aspects of creativity Oles' Uliyanenko.

The problem of article is a revealing of the main characteristics of creativity of the writer Oles' Uliyanenko. In literary criticism of an opportunity of the similar analysis give such disciplines, as psychology of creativity and philosophy of creativity. With their help really to reveal features of outlook of the writer, his attitude to universal aspects of existence, world as a whole.

For Uliyanenko, as well as majority of the ingenious people, is characteristic to test on itself in operation psychological laws and processes: the law of dynamism (follows persistent work an inexplicable exhaustion), payment for talent (as a rule, loneliness). Skill and desire to write are considered by writer as a flour. In interview Uliyanenko is understood to the journalists what to write it any force forces, torments, does not give rest. This force the writer names as the God: «It torments me, God ...».

Creativity the author understands as a way of existence in the world, when there is a contact to maximum force. So, it is known, that the pushing to creativity by maximum force (God) was tested on themselves by the German writers of style of expressionism. Creativity as disposal of a flour – widespread explanation. On it made comments the French writer A. Morua, Russian philosopher N. Berdyaev. In psychology of creativity this phenomenon name the catharsis. The scientists write, that the writer counterbalances the psychological constitution with subjects and phenomena of the real world in concrete-sensual symbols and the embodiment it occurs in a verbal material. Actually divine essence of the letter is a status of inspiration: the author, not supervising itself, is separated from the ordinary world. One more important moment, which is allocated with writer Oles' Uliyanenko, – theoretical and technical training to process of the letter. The creativity can not exist without skill. The author is close to it to German classics of the eighteenth century.

As to such moments of psychology of creativity, as conditions of work, Uliyanenko belongs to that category of the people, for which it is unimportant where to work, who thus is present and so on. About it repeatedly speaks in interview. Other business his stimulation. One of his stimulus of work – status of depression. This promotes sharpenning beside writer of talent to have a presentiment, even of another's death. In conversations with the journalists About. Uliyanenko formulates also author's position. It considers, that the literature should «state» a pain, and the writer is obliged to stand on positions of the warrior. The author convinces, that the purpose of his creativity – to show, as it is impossible to do. Here key there are categories of goods and evil.

The basis of a literary orientation in psychology of creativity recognizes outlook. It crosses psychology with philosophy of creative activity. The journalists impose to outlook Uliyanenko concept «gloomy». The author explains, what exactly by such it sees the world and it represents, besides it manages in pieces of art to foresee the future real events. As a basis of the letter Uliyanenko names religiosity. The dirt in products, which the writer submits, reconstructs, gives actually to be cleared in a reality.

The basic category in outlook of the author a God. The Explanations several: the God as leader creative activity and the God christian, which accompanies on life ways, preserves and patronizes. The love to the God is a creative status of soul (N. Berdyaev), it is a component of human life. The God rescues the internal world from chaos (P. Florenskiy). All these ideas are close to understanding of the God by the writer.

The Faith and love to the God – that philosophical basis of pieces of art Uliyanenko, that forms also his style: missing pictures to lifes through philosophical and religious interests, the writer submits the text from four points of view, it is necessary thus works moral (christian) underlying theme. It pulls together the author with the German writers of style of expressionism, which searched for the God depending on the forces.

Key words: psychology of creativity, philosophy of creativity, piece of art as clearing, expressionism.

УДК 821.161.2

Сергій НЕСВІТ,
науковий співробітник,
Донецький національний університет

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ В. СТУСА „ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР”

Стаття присвячена проблемі самоідентифікації ліричного героя збірки В. Стуса „Веселий цвинтар”. Життєвий рубіж, до якого підійшов сам поет, безперечно наклав свій відбиток на його психологію і створив умови для надзвичайно напруженого внутрішнього стану. Результатом цього постала збірка творів, де провідними є питання про призначення людського життя, місце особистості у суспільстві, свободу вибору.

Ключові слова: філософія екзистенціалізму, межова ситуація, самоствердження.

Збірка „Веселий цвинтар” посідає у творчому доробку Василя Стуса особливе місце. І цьому причиною є не стільки оксюморонність назви, яку відзначають практично всі дослідники стусівської творчості, скільки особлива тональність збірки, незвичність сприйняття не менш парадоксального світу її ліричним героєм, версифікаторська майстерність автора. Для самого поета – це карколомний час власного зростання, що відбувається на тлі трагічних подій, свідком яких він був, час усвідомлення неминучих змін у власній долі, вихід на певний життєвий етап – тридцятирічний рубіж – і, врешті-решт, усвідомлення власного існування як індивідуальності, що є предметом осмислення філософів-екзистенціалістів.

Витоки філософії екзистенціалізму шукають, як правило, в кінці ХІХ століття і пов’язують з ідеями С. К’єркегора про антагонізм „екзистенції” та „системи” [2]. Скандинавський вчений стверджував